

Torpinventering i Vrankunge rote 2012 – 2014.

Varför en torpinventering?

Under många år har den etablerade kulturmiljövården prioriterat andra områden än torpen. Detta område har överlämnats åt hembygdsrörelsen, vilken på många håll har gjort ett förtjänstfullt arbete utifrån sina lokala förutsättningar. Någon övergripande sammanställning av torpinventeringar har inte gjorts, vilket ju hänger samman med att underlaget i många fall saknas.

År 2005 gjorde Smålands museum, på uppdrag av Länsstyrelsen i Kronobergs län, en förstudie för ett eventuellt framtida torpprojekt. Denna förstudie är intressant läsning i sig och redovisar fyra olika förslag för det fortsatta arbetet. Tyvärr kom inget av dem att genomföras då det saknades pengar. En förtjänst med förstudien är dock att den innehåller en kort redovisning av torpbegreppet.

Under hösten 2011 diskuterades i Vrankunge by om det vore möjligt att göra en egen torpinventering. Under början av 2012 påbörjades detta arbete i form av en studiecirkel i Studieförbundet Vuxenskolans regi. Deltagare var ett antal intresserade bybor. Vår ambition har varit att redovisa torp och backstugor i Vrankunge rote med undantag av de torp, vilka lydde under Sunnanvik. Dessa har inventerats i annat sammanhang. Utöver redovisningen, vilken finns tillgänglig på annan plats på denna hemsida, kommer vi också att sätta ut torpskyltar på de platser, som vi har kunnat dokumentera.

Föregångare till vår torpinventering i Vrankunge är dels en artikel av folkskolläraren Gunnar Nilsson i Skatelövs hembygdsförenings årsbok 1955, dels en påbörjad inventering på 1980-talet.

Torp och backstuga – vad är det?

Begreppet torp är känt sedan lång tid tillbaka. Skriftligt belägg finns redan i ett gåvobrev från 1336 i Njudung. Under århundradenas lopp har det haft olika innebörd. Ordet betyder egentligen nybygge eller utmarksgård, så torparen var därmed en nybyggare. Ofta var det en bondson, som flyttade ut då byns åkerjord inte räckte till. Dessa torpare kom att kallas odaltorpare till skillnad mot senare tiders torpare. Ur skattesynpunkt avsågs med torp "en jordlägenhet som var otillräcklig att sätta i mantal men tillräcklig att åsättas ränta."

På 1600-talet var många torp jämförbara med mindre hemman och skattades som självständiga fastigheter. Vid denna tid kom torp även att avse en mindre obeskattad jordbrukslägenhet belägen på enskild mark. Den hade upplåtits åt en brukare som gjorde dagsverken åt markägaren. Det är väl denna form av avtal, som vi oftast tänker på när det gäller torp.

Det förekommer olika beteckningar på torp beroende på var de fanns och vad syftet med torpet var: fiskartorp, kolartorp, kronatorp och stattorp. Under indelningsverkets tid fanns även soldattorp, båtsmanstorp och ryttartorp. Gemensamt för dem alla är att torpen antingen var en form av avlöning för arbete utfört på gods eller större gårdar eller ett sätt att hålla soldater till krigsmakten.

En undergrupp till torpen var backstugorna. Det var icke skattelagda mindre hus på en jordägares mark eller på en allmänning. Backstugusittarna tillhörde i allmänhet de allra

fattigaste i samhället. Skillnaden mellan ett litet torp och en backstuga var emellertid inte så stor. Som torp räknar man dock vanligen ett ställe, som hade fått sig så mycket mark tillskiftad, att det kunde föda en ko, medan backstugans jordområde inte förmådde detta.

Antalet torp ökade fram till omkring 1860. Då fanns det c 100 000. Under senare delen av 1800-talet och 1900-talets början ersattes dagsverksskyldigheten med penningarrende i många fall. Arrendelagstiftningen från 1943 förbjöd att brukningsrätten av jord ersattes med dagsverken. Därmed förbjöds torparinstitutionen. Två år senare förbjöds även statarsystemet, vilket ju också var ett system där arbete ersattes med bostad och stat, d.v.s. livsmedel av olika slag.

Hur såg det ut i Vrankunge?

I Vrankunge by fanns vid storskiftets genomförande 1782 och 1803 fyra gårdar: Storegården (1 mantal frälseskatte), Västregården (1 mantal kronoskatte), Mellangården (1 mantal kronoskatte) och Östregården (1 mantal kronoskatte). Laga skiftet genomfördes 1847-1858 och berörde ett tjugotal ägare. Efter skiftet bildades Vrankunge byalag av 20 Vrankungebönder. Byns gemensamma angelägenheter sköttes av byalaget under ledning av åldermannen. Budkavel användes för att kalla till möten. Och så är det fortfarande den dag som idag är. Vartannat år sammanträder byalaget under ledning av den valde åldermannen för att dryfta gemensamma angelägenheter och äta en god måltid på åldermannens bekostnad.

Resultatet av vårt arbete.

Under arbetet med torpinventeringen har vi kunnat identifiera totalt 80 torp eller backstugor, varav ett tiotal under Sunnanvik. Dessa har funnits under olika tider. En del finns fortfarande kvar som Skogsnäs och Humlebacken. Andra är helt försvunna. Vi har inte kunnat med bestämdhet fastställa den exakta platsen utan fått nöja oss med en ungefärlig placering. Detta framgår av torpsammanställningen.

Från att för inte så länge sedan ha varit en by där flertalet av invånarna var beroende av lantbruk och skogsbruk bor det idag en aktiv bonde i byn. Mycket av marken är utarrenderad till lantbrukare som inte bor i byn. I några fall hålls marken öppen genom att kreatur och får betar. De flesta som bor i Vrankunge idag är antingen pensionärer eller så arbetar de på annat håll. Detta är ju i och för sig inget konstigt idag i Sverige.

Och framtiden...

När detta skrivs, augusti 2015, återstår att placera ut torpskyltarna. Vi räknar med att knappt 30 skyltar kommer att placeras ut. Resterande torp är vi inte tillräckligt säkra på placeringen för att vilja sätta ut en skylt. I torpsammanställningen finns kartor i anslutning till varje torp. Det är alltså trots allt möjligt att få en ganska noggrann lägesbestämning av ett visst torp.

Vår torpinventering är inte helt komplett och det är vi medvetna om. Texterna i anslutning till torpen kommer att kompletteras eller ändras allteftersom nya uppgifter kommer till. För att hantera detta finns ett redaktionsutskott, vilket vid behov kommer att sammanträda för att ta ställning till nya uppgifter och om de ska publiceras. Om du vill komma i kontakt med utskottet kan du kontakta någon i byggnadsföreningens styrelse.

Björn Holmgren

Litteraturlista och arbetsmaterial

- **De obesuttnas bebyggelse.** Katarina Bäck. Smålands museum, Rapport 2005:30.
- **Vrankunge by. Uppgifter från storskifte och laga skifte.** Sammanställda av Ingolf Berg, Lidingö den 8 februari 2012.
- **Råd till torpinventerare.** Riksförbundet för hembygdsvård/Torpkommittén. 1980-talet. (Finns på Tångabacken)
- **Inventering av torp och backstugor i Vrankunge rote.** Sammanställning av material från det arbete som gjordes för några decennier sedan. (Dessutom finns 18 mapper med ytterligare material på Tångabacken)
- **Silkenäs gård i Skatelövs socken, Kronobergs län.** Gårdshistoria. Se <http://www.silkenas.se/historia.htm>
- **Vrankunge** (från Wikipedia.) Adress: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Vrankunge>
- **Skatelövs hembygdsförenings årsskrifter 1950 och 1955 |**
- **Gunnar Nilssons karta i årsskriften 1955.**
- **Hössöboken. Historik om en halvö i sjön Åsnen.** Ingolf Berg. Boken finns på CD och i papperskopia hos Rosa Karlsson

- **Laga skifte 1848, Karta 1869, Schablonmässiga lägen på torpställen för södra delen av Vrankunge by.** Kartor utdelade av Börje Silkenäs 2012-02-19:
- **Vrankunge Husförhör 1760-1895.** CD framställd av Börje Silkenäs 2012.
- **Vrankunge Husförhör 1760-1938.** CD framställd av Börje Silkenäs 2012.
- **Sjukdomar, vanliga latinska ord i kyrkobokföringen, förteckning över olika arkiv mm.** Bilagor till dokument sammanställda av Börje Silkenäs 2012.
- **Torp.** Artikel i Nationalencyklopedin. 1995